

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Mersin'de Eğitim

İbrahim BOZKURT

Özet – Osmanlı'da 19.yüzyılda başlayan modernleşme hareketinin önemli alanlarından birisi de eğitimidir. Bu çalışmada Türkiye'de eğitimin gelişimi ve modernleşmesi, Tanzimat (1839) dönemi gelişmelerinden başlayarak ele alınmış, Cumhuriyet'in ilk yıllarına dek geçirdiği aşamalar ve merkezde alınan kararların taşraya yansımaları, Mersin örneği ile beraber incelenmiştir. Araştırmada Mersin Sancağı'ndaki 1876-1928 yılları arasında Adana Vilayeti Salnâmeleri, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ait Devlet Salnameleri ve Maarif Salnâmeleri'nde Mersin'de eğitimle ilgili istatistikî verilere yer verilmiştir. Böylece Mersin'deki eğitime ilişkin Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar, kentte okullaşma, öğrenci sayısı ve okur yazar oranına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Mersin Sancağı, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi.

Abstract – Education in Mersin during the Modernization Process from the Tanzimat Period to the Republic – One of the important fields of modernization movement started in the 19th century in the Ottoman Empire is education. In this study we discussed the development and modernization of education in Turkey beginning from the developments of the Tanzimat period and analyzed the stages until the first years of the Republic and the reflections of the decisions taken in the central management to the provinces with the example of Mersin. In this study, we used the statistical data of the years between 1876 and 1928 within the yearbooks of the Adana City including various information about the Mersin Province, State Yearbooks and Educational Yearbooks of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey. In this way, the figures of the status of education in Mersin; figures about the schools, students and the rates of literacy, from the Ottoman Empire to the first years of the Republic have been determined.

Key words: Education, Mersin Province, Ottoman and Republican period.

Giriş

Türkiye'de eğitim anlayışının felsefi olarak gelişmesi ve eğitim sisteminin kurumsal yapısının şekillenmesi, Türkiye toplumunun tarihsel-toplumsal değişme ve dönüşme dinamikleriyle çok yakından ilgilidir. Tarihsel olarak mektep, medrese ve enderundan oluşan klasik Osmanlı eğitim örgütlenmesinden ayrı olarak, Batı Avrupa'da yerleşmiş modern okullara benzer okulların açılması; imparatorluğun 19.yüzyılda geçirdiği dönüşümler sonucu başlamıştır (Gök, 1999, s. 3). Osmanlı toplumunda eğitim yapısında köklü değişimler, Tanzimat Fermanı olarak anılan Gülhane Hattı

İbrahim Bozkurt, Ar. Gör. Dr., Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: <ibrboz@mersin.edu.tr>.

Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 2, Aralık 2008, ss. 197-213.

Mersin University Journal of the Faculty of Education, Vol. 4, Issue 2, December 2008, pp. 197-213.

Hümayun'unun ilanından sonra hızlanan Batılılaşma hareketiyle başlamıştır. Tanzimat, idari, eğitim, ekonomik ve yargı gibi temel alanlarda imparatorluğun modernleştirilmesini amaçlamıştır. (Gök, 1999, s. 4). Osmanlı modernleşmesinin en önemli alanlarından birisini oluşturan eğitim, Tanzimat'la birlikte yeniden bir yapılanma dönemine girmiştir. Modernleşme, devletin önündeki engelleri aşabilmek ve olumsuz gidişe son vermek için bir amaç haline gelmiş, bu amaca ulaşmak için, en etkili araçlardan birisinin de eğitim olduğu anlaşılmıştır. Eğitim, askeri, ekonomik kalkınmanın ve siyasal birliğin kurulmasının olmazsa olmaz koşullardan biri olarak kabul edilmiştir.

Aslında Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyıldan itibaren toprak, nüfus, ekonomi, yönetim, toplumsal ve kültürel yapı ile uluslararası ilişkiler açısından hızlı bir değişime sahne olmuştu. Bu değişimin savunucularından II. Mahmut döneminde okullar açılmış, Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, devlet matbaasında çeviri ve telif eserler bastırılmış, ilk resmi gazete çıkarılmıştır (Sakaoğlu, 1991, s.68).

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra ise, Osmanlı'da ülke yönetiminde, askerlik ve maliye alanlarında yapılan düzenlemelerle birlikte, eğitim ve öğretimin yaygınlaştırılması üzerinde önemle durulmuş ve bu alanda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Aslında Tanzimat Fermanı'nın içinde eğitimle ilgili maddeler bulunmamaktadır. Ancak yine de Tanzimat, eğitim sistemine önemli değişiklikler getirmiştir. Bu değişim Tanzimat'ın yönetimde ortaya çıkardığı dönüşümler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun dışa açık kapitalistleşme sürecine girmesi sonucunda gerçekleşmiştir (Tekeli, 1985, s. 466).

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde okullarda eğitimin modernleştirilmesi önce askeri okullarda başlamıştı. Bu nedenle de modernleşme karşıtlarının tepkileri oldukça az olmuştur. Medrese ve ulema başlangıçta eğitim işleri ile ilgili oluşturulan kurullarda görev almakla birlikte zaman içinde eğitim işlerinden ve kurullardan aynı zamanda ilgili bakanlıklardan uzaklaştırılmıştır (Alkan, 2000, s. 128).

Osmanlı padişahlarından Abdülmecit'in onayı ile 17 Temmuz 1846'da ülkenin tüm eğitim ve öğretim işlerini görüşüp karar almakla yetkili "*Meclis-i Maârif-i Umûmiye*" kurulmuştu. 8 Kasım 1846'da görevi, ilk ve orta eğitimin yaygınlaştırılması olarak belirlenen "*Mekâtib-i Umûmiye Nezareti*" oluşturuldu. Tasarıya göre eğitim sistemi ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kademeli olarak düşünülmüş; bu okulların saptanacak kurallar doğrultusunda öğretim yapması öngörülmüştü (Çadırcı, 1997, s. 285).

İlköğretimin zorunlu ve parasız hale gelmesi ve eğitimle ilgili merkezi yönetim içinde bir bakanlık veya daire kurulması, Osmanlı İmparatorluğu dahil modernleşen siyasal sistemlerde birbirinden çok uzak olmayan yıllarda ve birbirleriyle etkileşim içinde gerçekleşmiştir. Örneğin Fransa'da ilköğretim zorunluluğu, asil ve sürekli olarak 1881/1882'de, Almanya'da 1819'da (parasız oluşu 1888'de), İngiltere'de de 1880'de (parasız oluşu 1891'de), Japonya'da Meiji Restorasyonu sırasında 1872'de getirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim işlerine bakacak bir dairenin sonra da

nezaret'in (bakanlığın) kurulması 1838 yılından itibaren gündeme gelmiş, bakanlık "Maarif-i Umumiye Nezareti" adı ile 1857 yılında kurulmuş, bir bütün olarak eğitimi düzenleyen "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" ise 1869 yılında yayınlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda sıbyan eğitimini zorunlu kılan ilk ferman, II. Mahmut döneminde, 1824 yılında yayınlanmış ancak uygulanamamıştır (Berkes, 1978, s. 175).

Osmanlı eğitim sisteminde yeni düzenlemeler getiren bir başka önemli olay da, Saffet Paşa başkanlığında oluşturulan kurulun hazırlamış oldukları, "1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnamesi" idi (Çadırcı, 1997:287-290; Tekeli, 1985:469-470). Buna göre çeşitli derecelerdeki okullarda okutulacak kitapları belirlemek, gerekli kitapları telif ve tercüme ettirmek, Avrupa okullarını yakından takip etmek ve Türkçe'nin gelişmesini sağlamak amacıyla, Maârif Nezareti'ne bağlı çeşitli meclis ve kurullar oluşturuldu. Nizâmname, okulları umûmi ve hususi olmak üzere ikiye ayırıyordu. Sıbyan mektepleri, rüşdiye, idadî ve sultanilerle yüksek öğretim kurumları olan Darülfünun, Darülmuaallimin ve Darülmuaallimat, umûmi mektepler arasında sayılıyordu. Özel okullar ise, Müslüman ve gayrimüslimler ile yabancıların açacakları özel kurumlar olarak belirlenmişti (Çadırcı, 1997:288). Yeni eğitim sisteminin oluşmasında Tanzimat'tan İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara geldiği döneme değin medreselere dokunulmadan çağdaş eğitim kurumları oluşturulmaya çalışılmıştır. Medreselerdeki ıslahata, programlarına ancak 1909 yılında akli bilimler ve doğa bilimleri konulmuştur. Böylece çağdaşlaşan eğitim sistemi geleneksel "medreseler"i de dönüştürücü etkiler göstermeye başlamıştır (Tekeli, 1985, s. 474).

Osmanlı medreselerinde konuşma dili Türkçe, bilim dili Arapça'ydı. Öğretim yöntemi ezbere dayalıydı. Ergenlik çağındaki her Müslüman çocuğun kabul edildiği bu okullarda, eğitimin belirli bir süresi yoktu (Bilim, 1998:7; Sakaoğlu, 1991:29). Medreseler, eğitimde gözleme, deneye müspet ilimlere yeteri kadar önem vermemişler, vakıflar işlerliğini yitirdikçe onlarda önemini yitirmiştir. 1909'dan sonra Medreselerde ilk defa Arapça'nın yanı sıra Farsça ve Türkçe okutulmaya başlanmıştır (Tekeli, 1985:475). Medreselerin Anadolu'da kısa sürede yaygınlaşması Osmanlı ileri gelenlerinin, cami ile birlikte medrese kurmak geleneğine bağlı kalmalarına bağlanabilir. Böylece imparatorluğun büyük merkezleri, bazı büyük kasabalar hatta bazı köyler medreselerle donandı (Başgöz, 1995, s. 11).

Mersin'in İdari Gelişimi

Osmanlı'da uzun yıllar Defter-i Hâkanî Eminliği yapmış olan Ayn-î Alî Efendi'nin, bu görevinden ayrılmasından sonra hazırlayıp Vezir-i Azâm Kuyucu Murat Paşa'ya sunduğu ve XVI. yüzyıl Osmanlı yönetsel yapısına ilişkin bilgileri de içeren *Kavânin-i Ali Osman Der Hülâsa-i Mezâmin-i Defter-i Dîvan* adlı risalesinde, (1609 M.) Mersin ve çevresini içine alan coğrafi bölgenin, Kıbrıs'ın alınmasından sonra oluşturulan Kıbrıs Eyaleti sınırları içinde yer aldığını görmekteyiz. Bu tarihte Kıbrıs Eyaleti 8 sancaktan oluşmaktaydı. Bunlar; Lefkoşe, İç-il (İçel), Sis, Alâiye (Alanya), Tarsus,

Girne, Magosa ve Baf'ı. Ancak incelenen eyalette Mersin adı belirtilmemektedir (Ayn-î Alî Efendi, 1018, s. 21).

İlk defa 1263 H. (1847 M.) senesinde yayınlanmış olan devlet salnâmesine göre, Osmanlı Devleti'nde mevcut eyaletlerin sayısı 39, bunlara bağlı olan livaların sayısı ise 76 idi. Bu salnâmeye göre Adana Eyaleti'nin livaları Tarsus ve Üzeyir görünmekteydi (Devlet Salnâmesi, 1263). Aynı tarihte Mersin'de Tarsus'a bağlı bir köy olarak, Adana Eyaleti'nin sınırları içerisinde yer almaktaydı.

1857'de Adana Eyaleti içinde Tarsus Kazası civarında bulunan Mersin İskelesi kenarındaki kumlukları kiralamak isteyen kişiler, eyaletin valisi bulunan Vezir Halil Kâmil Paşa'ya isteklerini bildirmişlerdi. Eyaletten yapılması gereken işlemler, merkezden sorulmuş bunun üzerine İstanbul'da Defterhâne-i Âmire'de, Mersin İskelesi ve karyesi hakkında bir kayıt olmadığı anlaşılmıştı. Bu kumlukların İzmir'de olduğu gibi Bezm-i Âlem Valide Sultan Vakfı'na devredilmesi önerilmiş, böylece sözü edilen yerlerin kiralanması ya da satılmasından elde edilecek gelirin, Valide Sultan Vakfı'na verilerek vakfın gelirinin artırılması düşünülmüştü. Bunun üzerine Adana'ya, Sultan Abdülmecit imzalı bir ferman gönderilmiştir¹. Eyalet ile merkez arasındaki yazışmalardan anlaşıldığına göre Mersin, XIX. yüzyılın ortalarında hâlâ küçük bir köydü.

XIX. yüzyılda Osmanlı yönetim düzeninde köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde oluşturulan ve etkileri günümüze değin süren yönetim birimlerinin kaynağı, Tanzimat Fermanı sonrasında hazırlanan 1864 (7 Cemâziyel-âhir 1281) Vilâyet Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâme ile Osmanlı Devleti'nde eyaletler, sancaklar ve kazaların dağılımı ve bunların sınırları açısından birtakım değişiklikler yapılmıştır. Böylelikle yönetsel bölüşüm; 1-vilâyet, 2-liva, 3-kaza, 4-nahiye ve 5-karye (köy)'den ibaret olmak üzere 5 kademe üzerine kurulmuştu. Yeni yönetsel dağılımdan Adana Sancağı ile birlikte Mersin de etkilenmişti. Böylece Adana, eyalet olmaktan çıkarılarak kendisine bağlı Tarsus, Mersin ve Karaisalı ile beraber Halep Vilâyeti sınırları içerisinde bir sancağa dönüştürülmüştü (Tönük, 1945, s. 167). Aynı tarihte Halep Vilâyeti, Adana Sancağı, Antalya, Sivas, Şam ve Musul Vilâyetlerinden oluşan geniş bir sahayı kapsıyordu.

1870 yılında yayınlanmış olan Adana Vilâyeti'nin ilk salnâmesinden, Adana'nın Halep'ten ayrıldığını ve bağımsız bir Adana Vilâyeti'nin kurulduğunu öğrenmekteyiz². Böylelikle Mersin'de yeni kurulan Adana Vilâyeti'ne dahil edilmiştir.

Mersin, 1257 H. (1841 M) tarihinde küçük bir balıkçı köyü olarak Tarsus Kazası'nın Gökçeli Nahiyesi'ne bağlı bir konumdaydı. Günden güne artan ticari hareketlenme, buna bağlı olarak limana gelip giden gemilerin sayısındaki artış ve bunun sonucunda köydeki gelişme nedeniyle Mersin 1268 H. (1852 M.) tarihinde "Nahiye" olmuştu.

XIX. yüzyılın sonunda tarımın çeşitlenmesi, Mersin'in Adana ve Tarsus ile demiryolu bağlantısının gerçekleştirilmesi, Osmanlı'nın diğer liman kentlerinde olduğu

gibi kapitalist ekonominin kılcal uzantılarının bu küçük balıkçı köyüne ulaşmasına neden olmuştu. Mersin, kısa sürede ekonomik ve sosyal gelişmelerle, bir zamanlar bağlı bulunduğu Tarsus Kazası'nı da kendi idari sınırları içerisine dahil ederek bir sancak konumuna gelmişti. Böylece Avrupa ülkeleri veya Osmanlı Devleti'nin sınırlı sanayi merkezleri arasında, Çukurova'nın verimli ovalarında yetişen tarımsal ürünlerin taşımacılığını gerçekleştiren tüccarlar için Mersin, artık önemli bir liman kenti olmaya adaydı.

AVS'ye (1294:172) göre, Mersin'in Tarsus'tan ayrılarak Gökçeli, Kalınlı ve Elvanlı nahiyeleriyle toplam 3 nahiyeden oluşan kaza durumuna gelmesi, 1281 H. (1864 M.) tarihindeydi ve kazanın merkezi Mersin Kasabası idi³.

1876 tarihli “*İdare-i Nevâhi Nizamnâmesi*”nin yayınlanması ile beraber bazı kaza ve sancaklarda yeni nahiyeler meydana getirildi. Bu tarihte Mersin'e bağlı Kalınlı ve Elvanlı nahiyelerinin adı Nevâhi Nizamnâmesi ile yeni kurulan nahiyeler arasında geçmekteydi (Tönük, 1945, s. 210). Mersin Kazası, 1888 yılında Tarsus'u da kendi idari sınırları içerisine dahil ederek, Mersin, sancak merkezi haline getirilmiştir (AVS, 1309, s. 87-88). Cumhuriyet'in ilanından sonra 1924'te Mersin il, 1933'te ise İçel Vilayeti'nin merkez ilçesi durumuna getirilmiştir.

Mersin'de Eğitim (1876-1928)

Osmanlı Devleti Döneminde Mersin'de Eğitim Kurumları

Sıbyan Mektepleri

Osmanlılar, Selçuklularda ve diğer İslam ülkelerindeki mektep, kütüphane denilen ilköğretim düzeyindeki okulları benimsemişlerdi. Bu okullar her mahallede ve hemen her köyde bulunurdu. Genellikle camilere bitişik olarak yapılırdı. Sıbyân okulları, devlet adamları ya da varlıklı kişiler tarafından vakıf yoluyla kurulurlar ve okulun giderleri vakfın gelirleriyle karşılanırdı. Köylerde halkın işbirliği ile de okul yapılır o zaman öğretmen ücretini veliler öderdi (Akyüz, 1999, s. 72-73). Sıbyân okullarının ortak bir teşkilâtı ve programları yoktu (Bilim, 1998:2).

Eğitim tarihçisi Osman Ergin sıbyân okullarının kuruluş amacını şöyle belirtmiştir:

... çocuklara Kur'an okutmak, namaz kılınması usûllerini ve namazda okunacak ayetleri ve duaları öğretmek ve birazda yazı yazdırmak” olduğunu belirtmiştir, “bundan dolayıdır ki bu mekteplerden çıkanlar iyi bir nakkaş, iyi bir kopyeci olurlar fakat dertlerini anlatacak iki satırlık bir mektubu yazamazlardı (Ergin, 1977, s. 86).

XIX. yüzyılın ilk yarısında şehirlerin tümünde cami köşelerinde ışsız, havasız bir ortamda geleneksel bir şekilde çalışmalarını sürdüren sıbyân okulları, küçük çocuklara Arapça, elifba, tecvid ve ilmihâl kitapları ezberleterek eğitim yapıyordu. Bu okullarda Kur'an açıklanmadan yalnızca okunuşu ve dinin kuralları öğretilerek, bu dünyaya

ilişkin hiçbir bilgi verilmezdi⁴. Aslında Tanzimat eğitimcileri sıbyân okullarını imparatorluğun tüm köylerine yaygınlaştırmak ve ilköğretimi zorunlu kılmanın yanında, bu okulların ders programlarını yenilemeyi, din derslerinin yanında hesap, tarih, coğrafya, Osmanlıca okuyup yazma gibi dersleri programa dahil etmeyi ve öğretmenlerin, öğretmen okullarından mezun kişilerden oluşup kendilerine düzenli maaş verilmesini planlamışlardı. Ancak imparatorluğun içinde bulunduğu mali çıkmazdan dolayı, ilköğretim giderleri çevre halkına yük olarak kalmıştı (Başgöz, 1995, s. 32).

1876 yılında Müslümanlar için nefsi-i Mersin kasabasında 1, köylerinde 9 olmak üzere toplam 10 sıbyân mektebi bulunmaktaydı (AVS, 1293 H/ 1876 M, s. 73-74). 1880 yılında ise, nefsi-i Mersin kasabasında 30 öğrencisi bulunan bir mekteb-i ibtidâî bir de sıbyân mektebi olmak üzere iki ilkokul vardı. (AVS, 1297, s. 95). 1900'lü yılların başında okul sayısı kızlar için 1, erkekler için 4 olmak üzere toplam 5'e yükselmiş, köylerinde de okul sayısı 17'yi bulmuştu (AVS, 1318, s. 174).

İbtidâî Mektepleri

Tanzimat Dönemi'nde ilköğretim alanındaki ilk girişimlerden birisi, Nisan 1847 tarihli talimattır. Bu talimata göre kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşları arasında okula devam etmeleri zorunluydu. Talimat 'sıbyan mektebi' terimini kullanıyorsa da artık Maârif Nezaretine bağlı ilkokullara "İbtidâî Mektep, Mekteb-i İbtidâî, Usûl-i Cedide Mektebi" ve bazen de halk arasında "Taş Mektep" adı verilmekteydi (Akyüz, 1999: 140-143). Usûl-i Cedid ile ilgili bazı fikir ve uygulamalar eğitim çalışmalarına girmeye başladıysa da, bunların gelişmesi 20 yıl kadar sonra gerçekleşti. 1869'lardan itibaren geleneksel sıbyân mekteplerinin yanında 'İbtidâî Mektep', 'Usûl-i Cedide Mektebi' adıyla anılan yeni ilkokullar kurulmaya başlandı. Talimata göre, İbtidâî mekteplerinin öğrenim süresi 4 yıl olarak belirtilmişse de, ders programlarından 3 yıllık olduğu anlaşılmaktadır (Akyüz, 1999, s. 182-197). Usûl-i Cedide Mektepleri'nde dini bilgilerle beraber hesap, Osmanlı grameri, yeni metodlarla okuma-yazma, Osmanlı tarihi ve coğrafyası, kıraat ve imlâ gibi dersler yer almaktaydı. Bu okulların sınıflarına sıralar ve ders araç-gereçleri de girmişti (Başgöz, 1995, s. 33-34).

Usûl-i atika'ya göre eğitim devam eden sıbyan mektepleri, Evkaf Nezareti'ne bağlı olarak eski durumlarını korumaktaydılar. Maârif Nezareti'nin ilköğretimdeki düzenlemeleri, sıbyan mekteplerini hemen hemen hiç etkilememekteydi. Öğretmenleri de eğitim ve öğretimdeki gelişmelere ya kayıtsız kalmakta ya da engellemeye çalışmaktaydı (Akyüz, 1999, s. 196-197).

1901'de yayınlanmış olan Maârif Salnâmesine (1319:360-373) göre, Mersin'de bulunan iptidai mekteplerinin görünümü şöyle idi:

Tablo 1: *Mersin Sancağı'ndaki İbtidâîler (1901)*

<i>Mektebin derecesi</i>	<i>Mektebin bulunduğu mevkî</i>	<i>Yapım tarihi</i>	<i>İnşa masrafı (kuruş)</i>	<i>Açıklama</i>
Erkek İbtidâî	Bağçe Mahallesi	1314	12.000	İâne-i ahali ile
Erkek İbtidâî	Bağçe Mahallesi	1309	8.000	İâne-i ahali ile
Erkek İbtidâî	Hükümet Konağı Yakınında	1310	20.000	İâne-i ahali ile
İbtidâî	Gülek Nahiyesinde	1315	1.500	İâne-i ahali ile
İbtidâî	Bağçe Mahallesi	1311	7.000	

Not: Mersin'in köylerinde 66 usûl-i atika ve 1 usûl-i cedide olmak üzere toplam 67 okul vardır.

1903 yılında yayınlanan Maarif Salnâmesi'nde (1321, s. 331-338) Mersin Sancağı'ndaki Usûl-i Cedide'ye⁵ göre kurulmuş bulunan İbtidaiye Mektepleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Aşağıdaki tabloya ek olarak Mersin'in köylerinde 66 adet usûl-i atika ve bir de usûl-i cedide'ye uygun olmak üzere 67 adet ilkokul bulunmaktaydı.

Köylerde usul-i atika'ya (eski ya da geleneksel yöntemlere) göre eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdüren okul sayısının çokluğu, eğitimde modernizasyon hareketlerinin vilayetler, vilayet merkezleri ve sancak merkezlerindeki kadar hızlı bir değişime açık olmadığını göstermektedir.

Tablo 2: *Mersin Sancağı'ndaki İbtidâîler (1903)*

<i>Mektebin derecesi</i>	<i>Mektebin bulunduğu mevkii</i>	<i>Yapım tarihi</i>	<i>İnşa masrafı (Kuruş)</i>
İbtidâî	Bağçe Mahallesi	1311	7.000
İbtidâî	Camî Şerif		
İbtidâî	Hamidiye		
İbtidâî	Camî Şerif		
İbtidâî	Apsun ⁶		
İbtidâî	Erçel ⁷		
İbtidâî	Bozavak		

Rüşdiyeler

1869 Tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, rüşdiyelerin 500 evi geçen kasabalarda kurulması gerektiğini öngörür. Rüşdiye okullarının yapım masrafları ve öğretmenlerin maaşları, illerin Maârif İdaresi Sandığı'ndan karşılanmaktaydı. Öğretim süresi 4 yıldır ve sıbyan okullarını bitirip, şahadetnâme alan öğrenciler sınavsız rüşdiye okullarına girebilmekteydi (Akyüz, 1999, s. 144).

Eğitim tarihi araştırmacısı Osman Ergin, sıbyan mekteplerini anaokul, rüşdiyeleri⁸ de ilkokul olarak kategorize etmiştir. (Ergin, 1977, s. 384, 425). Oysa bir başka eğitim tarihi araştırmacısı Akyüz'e göre ise;

Sıbyan mektepleri ana okulları değil, çok basit bir eğitim-öğretim veren ilk okullar olarak görünüyor. Rüşdiyeler ise, kuruldukları zaman bu ilkokulların uzantısı gibi düşünülmüş, daha üst düzeyde eğitim-öğretim veren üst sınıflar durumunda idi. Çocukların rüşt yaşına kadar bu yeni okullarda okumaları düşünüldüğü için bunlara Rüşdiye adını II. Mahmut vermiştir. Böylece 14 yaşında Rüşdiye bitirilmiş olacaktı (Akyüz, 1999, s. 129).

Yani günümüzdeki okullar içinde ortaokullara denk okullar olduğunu söyleyebiliriz.

1873 yılında 8047 nüfuslu Mersin merkezde 15 öğrencili bir rüşdiye mektebi bulunmaktaydı. (AVS, 1290, s. 72). 1891 yılında ise Mersin'deki tek rüşdiyenin öğrenci sayısının 80'e çıkmış olduğunu görmekteyiz (AVS, 1308, s. 94). Düyûn-u Umûmiye yetkilisi Vital Cuinet de (1892, s. 58), 1890 yılında Mersin'de Müslümanlara ait bir tane rüşdiye olduğunu belirtmiştir. 1888 yılında yayınlanmış olan Devlet Salnâmesi'ne göre, Mersin Sancağı'nda 30 öğrencili bir rüşdiye mektebi bulunmaktaydı (Devlet Salnamesi, 1305, s. 250). Ancak 1900 yılına ait olduğunu düşündüğümüz Adana Vilâyeti'nin tümünü kapsayacak şekilde eğitimle ilgili bilgi veren belgede, Mersin Sancağı'nda 40 öğrencili bir kız, 206 öğrencili iki erkek rüşdiye mektebi bulunduğunu belirtilmiştir⁹.

Gerek Adana Vilayeti Salnâmelerinde gerekse Maârif Salnâmelerinde, Mersin'deki eğitim ve öğretim kurumlarıyla ilgili veriler bulunmaktadır. Bunlardan Adana Vilayeti Salnâmelerinde Mersin Sancağı'nda yer alan eğitime ilişkin bilgiler, tablo halinde şöyle ifade edilebilir:

Tablo 3: *Mersin'de Rüşdiye Mektepleri (1873-1903)*

<i>Tarih</i>	<i>Okul Sayısı</i>	<i>Öğrenci sayısı</i>	<i>Kaynak</i>
1873	1	15	1290 AVS
1876	1	22	1293 AVS
1877	1	23	1294 AVS
1879	1	24	1296 AVS
1880	1	21	1297 AVS
1891	1	80	1308 AVS
1892	1	40	1309 AVS
1894-95	1	90	1312 AVS
1900	2	60	1318 AVS
1903	1	60	1320 AVS

Maârif Nezareti tarafından yayınlanmış olan Maârif Salnâmeleri de Mersin'deki rüşdiye mekteplerinin yerleri ve kuruluş tarihleri hakkında bilgi içermektedir. Bu verileri de şöyle değerlendirebilmek mümkündür:

Tablo 4: *Maârif Salnâmelerine Göre Mersin Rüşdiye Mektepleri*

<i>Mektebin derecesi</i>	<i>Mektebin bulunduğu mevkii</i>	<i>Miktarı masraftı (Kuruş)</i>	<i>Tarihi küşadı</i>	<i>Öğrenci sayısı</i>	<i>Kaynak</i>
Rüşdiye	Kasaba içinde	15.000	1308	-	1319 SM.
İnas Rüşdiyesi	Kasaba içinde	11.000	1314	-	1319 SM.
Rüşdiye	İnas Rüşdiyesi yakınında	-	1316	-	1319 SM.
Nim Rüşdiye	Gülek Nahiyesinde	6.500	1306	-	1319 SM.
Rüşdiye	Benzin Çukuru	3.500	1316	-	1321 SM.
İnas Rüşdiyesi				40	1321 SM.
Rüşdiye ¹⁰				54	1319 SM.
Rüşdiye				76	1321 SM.

1901 yılında yayınlanan Maarif Salnamesi'ne göre Mersin'de 1890 yılında erkek rüşdiyesi 1896 yılında ise İnas (kız) rüşdiyesi açılmıştı.

1903 yılında eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren Mersin Mekteb-i Rüşdiyesi'nin öğretim kadrosu şöyle idi:

Mersin Mekteb-i Rüşdiyesi

Muallim-i Evvel Mehmet Nuri Efendi

Muallim-i Sani Ahmet Hamdi Efendi

Muallim-i Salis Ahmet Efendi

Hat Muallimi Hamdi Efendi

Fransızca Muallim-i Muayene Memuru Memduh Efendi

Hademe 1 adet

Talebe 76 adet

Medreseler

Adana Vilâyeti Salnâmeleri'nden edindiğimiz bilgilere göre, 1876-1880 arasında Mersin'de bir medrese vardı (AVS, 1293, s. 73, 1294:72; 1296, s. 150; 1297, s. 95). Düyun-u Umumiye yetkilisi Fransız Vital Cuinet'e göre, 1890 yılında Mersin'de 2 medrese bulunmaktaydı (Cuinet, 1892, s. 58). 1900 yılına gelindiğinde ise Mersin'in köylerinde 5, merkezinde de 1 olmak üzere, medreselerin sayısı 6'ya çıkmıştı. (AVS,

1318, s. 174). Mersin Sancağı'ndaki medreseler hakkında maârif salnâmelerinden elde ettiğimiz bilgileri, tablo halinde şöyle ifade edilebilir:

Tablo 5: *Maârif Salnâmelerine Göre Mersin Sancağı'nda Medreseler*

<i>Medresenin ismi</i>	<i>Yeri</i>	<i>Müdürrisi</i>	<i>Öğrenci sayısı</i>	<i>Medresenin banisi</i>	<i>Kaynak</i>
Müftü	Müftü	Abdullah Efendi	30	Müftü Mehmet Emin Efendi	1319 SM.
Burhan	Burhan	-	4	Ahali	1319 SM.
Mezitli	Mezitli	Mehmet Efendi	15	Ahali	1319 SM.
Bekirdede	Bekirdede	-	6	Ahali	1319 SM.
Müftü	Müftü	Abdullah Efendi	4	Müftü Mehmet Emin Efendi	1321 SM.
Burhan	Burhan	-	20	Ahali	1321 SM.
Mezitli	Mezitli	Mehmet Efendi	15	Ahali	1321 SM.
Bekirdede	Bekirdede	-	6	Ahali	1321 SM.

II.Meşrutiyet'in orta eğitim konusunda yaptığı ilk uygulama Emrullah Efendi'nin Nazırlığı döneminde, ilki İstanbul'da olmak üzere vilâyet merkezlerindeki on İdadi'nin Sultani'ye çevrilmesi olmuştur. 1913'te bu uygulamanın alanı daha da geliştirilerek, toplam eğitim süresi 12 yıl olan 'Sultaniler', tüm vilâyet merkezlerinde idadilerin yerini almıştır. Daha sonra yapılan düzenlemelerle İdadiler, altı yıllık yeni ilkokullara dayanarak farklı bir program takip edeceklerdi. Üç yıllık eğitimin son iki yılı genel tarım, ticaret ve sanat kollarına ayrılacaktı. Ancak savaş koşulları içerisinde bu düşünceler yaşama geçirilemedi. Sadece "Mersin İdadisi"nde bir ticaret şubesi açılabilirdi. İdadiler ülke genelinde Sultanilere öğrenci hazırlayan bir okul olarak kaldılar (Tekeli ve İlkin, 1993, s. 86-87).

Osmanlı Devleti'nin son döneminde içinde bulunduğu olumsuz durumdan en çok etkilenen alanlardan birisi de eğitim kurumları olmuştur. Bu durumun Mersin'deki eğitim kurumlarına yansımalarını 1910 yılında Mersin'e gelmiş olan Ahmet Şerif (1977, s. 277) şöyle belirtmiştir:

Mersin'in maarifi diğer yerlerde gördüğüm dereceden farklı değildir. Gerçi görüştüğümüz kimseler laf söylemek usûlünü daha iyi bilirler, daha iyi giyinirler. Safahatın her çeşidinde daha fazla ustalık sahibidirler fakat yüzeysel bir bakışı aldatacak kadar süslü olan bu örtüyü kaldırdığınızda göreceğiniz cehalet, yavaşlık, ciddiyetsizlik ve cesaretsizlik olacaktır. Bir liva merkezi olan Mersin'de bir idadi mektebi değil, bir rüşdiyye bile yoktur. İptidai mekteplerinin ise varlığı yokluğa eşittir. Bir İptidai mektebi yıkılacak bir dereceye geldiği, rutubetten oturulamayacak bir durumda olduğu halde tamir edilemiyor. Evvelce var olan Numune Rüşdiyesi, İdadi Mektebi yapılacağı bahanesiyle Kozan'a nakledilmiş olduğundan Mersin, bundan da mahrum kalmıştır.

1 Teşrin-i Sani 1919 tarihinde Mersin'i işgal eden Fransız kuvvetleri Kumandanlığı tarafından Müdür Nazmi'ye okulu derhal kapatması ve kendisinin de 24 saat zarfında şehri terk etmesi tebliğ olunmuştur. Bu surette beş senelik Mersin İdadisi'nin kapıları milli kıyamın mukadder neticelerine bağlı olmak üzere zaruri bir şekilde kapanmıştır.

I.Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda Mersin Sancağı'nda okul, öğrenci ve öğretmen sayısı bakımından eğitimin görünümü şöyle idi (Özmen, 1970, s. 43):

Tablo 6: *Mersin Sancağı'nda Eğitimin Durumu (1914)*

<i>Mersin Sancağı</i>	<i>Okul</i>	<i>Öğretmen</i>	<i>Öğrenci</i>
Mersin Merkezde	7	22	508
Köylerinde	6	8	239

Bu okullardan 4'ü kız 1'i de karma olarak eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ayrıca bu yıllarda 93 mevcutlu öğrencisiyle Mersin İdadisi'nde 8 öğretmen görev yapmaktaydı (Özmen, 1970, s. 43).

Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonra Mersin Ticaret İdadisi'nin programına bölgenin bir ticaret ve liman kenti olması nedeniyle, özel konumu düşünülerek mesleki ve ticari dersler ilave edilmişti. Okul, Mersin'in önemli tüccarları arasında yer alan Mavromati'ye ait evde, 1923-24 yıllarında eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Ne var ki daha sonra bu bina kazayla yanmış ve buradaki tüm evrak ve kayıtlar da yok olmuştur. (Yücel, 1994, s. 589). 1925-26 yılında ise idadi ortaokul haline getirilmiş ve 1928-29 ders yılından itibaren de kız öğrenciler bu okula kayıt yaptırabilmişlerdir (Özmen, 1970, s. 43).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşunu takip eden yıllarda, 1923 ve 1924'ü kapsayan eğitim ve öğretim döneminde, Mersin'de toplam 44 ilkokul bulunmaktaydı. 1923 ve 1924 yıllarında Mersin Ticaret İdadisi'ni olarak eğitim faaliyetlerini sürdüren okul, 1926-1927 öğretim yılında ortaokul haline getirilmiş ve 1928-1929 ders yılından itibaren de kız öğrenciler okula alınmaya başlanmıştır (Özmen, 1970, s. 43).

Gayrimüslim Okulları

1880 yılında Mersin merkezinde gayrimüslimlere ait iki okul bulunmaktaydı (AVS, 1297:95) 1891 yılında ise bu sayının 4'e yükseldiği görülmektedir (AVS, 1308, s. 84).

Cuinet'e göre (1892, s. 59), 1890'da Mersin Sancağı'nda gayrimüslimlerin eğitim kurumlarının görünümü şöyle idi:

Ortodoks Rumların, Arapça, Fransızca ve Yunanca'nın öğretildiği özel bir okulları bulunmaktadır. Ayrıca sadece modern Yunanca'nın öğretildiği bir okulları daha

vardır. Bunların yanında bir tane de kızlara ait okulları bulunmaktadır. Gregoryen olan Ermenilerin, Fransızca, Ermenice ve Türkçe eğitim yapan bir erkek okulları vardı. Katolikler, 45 öğrencinin mevcut olduğu bir okula sahipler. Bu okul bir Kapusen rahibinin yönetiminde olup bu okulda, Türkçe ve Fransızca dersleri verilmektedir. Saint-Joseph rahibelerine bağlı bir kız okulu vardır. Bu okulun öğrenci sayısı 25 genç kızdan ibarettir. Bu öğrencilerden 4'ü yatılıdır. Ayrıca çeşitli din ve millete mensup 45 genç kızın çok iyi eğitim aldıkları, Saint-Joseph rahibelerine bağlı parasız bir okul daha bulunmaktadır.

1901 ve 1903 yıllarına ait maârif salnâmelerinden (1319, s. 370-371; 1321, s. 337) edindiğimiz bilgiye göre, sözü edilen yıllarda Mersin'de Ortodoks-Rumlara ait Nim İdadi derecesinde (ortaokul-lise dengi) kuruluş ve ruhsatnâme tarihi belli olmayan bir okul bulunmaktaydı.

1900 yılına ilişkin Mersin Sancağı'nda eğitimle ilgili ayrıntılı bilgi içeren cetvelde, yabancı ve gayrimüslim okulları hakkında şu bilgiler yer almaktaydı:

Tablo 7: Mersin 'de Yabancı Okullar ve Gayrimüslim Okulları

	Derecesi	Kız		Erkek	
		Okul sayısı	Öğrenci sayısı	Okul sayısı	Öğrenci sayısı
Yabancı okullar	İbtidâi	1	30	-	-
	İdadi-Rüşdi	2	110	1	147
	Toplam	3	130	1	147
Gayrimüslim okulları	İbtidâi	5	80	-	50
	İdadi-Rüşdi	2	50	2	20
	Toplam	7	30	2	70

Ayrıca Mersin Sancağı'nda gayrimüslimlerin genel nüfusa oranla kızların % 19'u, erkeklerinde % 26'sı okuma yazma bilen tahsilliler olarak belirtilmiştir. (Cetvel, 1900).

Maârif Salnâmesi'ne (1319, s. 370-371) göre, Mersin Sancağı'nın yönetsel sınırları içerisinde kalan Tarsus'ta, Amerika tarafından 1302 R. (1886 M.) tarihinde kurulmuş "Sen Pol" (Saint Paul) adında bir okul bulunmaktaydı. Ruhsatnâme, 20 Teşrinisânî 1309 (2 Aralık 1893) tarihinde okul müdürü "Mister Karsti" adına verilmişti; ve 1901 tarihinde okulun 92 erkek öğrencisi vardı.

Bunların dışında 19.yüzyılın başlarında Mersin'de Frenk Mahallesi'nde biri Protestanlara ait 3, Kıbrıslı ve Sarsak Mahallerinde Ermeni ve Rumlara ait 3 olmak üzere toplam 6 okul gayrimüslim cemaate aitti.

Osmanlı Devleti'nde kurulmuş bulunan yabancı öğretim kurumlarının en eskileri Katolik okullarıdır. Ayrıca Katolik okullarının gelişme döneminde, Protestan okulları

da kurulmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti yabancı okulların kurulmasına ve bu okulların denetim dışı kalma isteklerine engel olmaya çalışmış ancak pek de başarılı olamamıştır. Osmanlı Devleti'nde değişik Katolik tarikatlarına mensup çok sayıda okulun faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Koçak, 1985, s. 485-492). Bunlardan bir tanesi de Mersin'deki okulları himayesi altına almış olan “*Capucin*” tarikatıdır. Bu tarikata bağlı rahip veya rahibeler tarafından okullarda eğitim sürdürülmekte ve bu okulların dini otoriteler ile yakın ilişkileri bulunmaktaydı. XIX. yüzyılda Mersin'de bulunan Katolik Kilisesi'nin himayesinde kızlar ve erkekler için olmak üzere iki ayrı okul eğitim faaliyetlerini sürdürmekteydi.

Mersin Katolik Kilisesi'ne Bağlı Erkek Okulu

1854 yılında Francavillalı Peder Antonio, erkek çocukların devam edebileceği “*Colleggio di Sant' Antonio*” adında bir okul açmıştı. Bu okulun 1884 yılında 30 öğrencisi vardı. 1903'e gelindiğinde öğrenci sayısındaki artış nedeniyle Fransa'dan üç hoca getirildi. Öğrenim Fransızca yapılıyor, bunun yanında Türkçe ve Arapça dersler de veriliyordu. I.Dünya Savaşı süresince okul kapalı kaldı ve 1919 yılında tekrar açıldı. 1921 yılında Mersin Belediyesi'nden alınan izinle okula ilaveler yapılarak büyütüldü. 1923'de okulun 63 Katolik, 14 Ortodoks, 18 Müslüman, 10 Musevi olmak üzere 105 öğrencisi vardı. Öğretim kadrosu ise 5 rahip (Fransız ve İtalyan), 1 Fransız hoca, 3 Suriyeli hoca ve 3 Türk hocadan oluşmaktaydı. Okul, ilkokul öncesi hazırlık döneminden lise son sınıfa kadar eğitim verebilmekteydi. 1 Mayıs 1924 yılında okul kapatılmıştır. 1934 yılında okulun tekrar açılabilmesi için girişimlerde bulunulmuşsa da sonuç olumlu karşılanmamıştır¹¹.

Mersin Katolik Kilisesi'ne Bağlı Kız Okulu

1887 yılında Peder Basilio tarafından kız çocuklarının öğrenim görebilmesi için açılmıştı. Yeri “*Colleggio di Sant'Antonio*”nun yanında olan okulun binası 1888 yılında yine Mersin Belediyesi'nin izniyle büyütülmüştü. Öğrenim dili Fransızca olup dersler Fransa'dan gelen rahibeler sayesinde yürütülüyordu. Arapça, el işi dersi ve seçmeli olarak piyano dersleri verilmekteydi. Okul, ilk ve orta kısımlardan oluşuyordu. 1891 ve 1897 yıllarında eklemeler yapmak suretiyle okul büyütüldü. Okul öğrencileri yatılılar, yarı yatılılar ve dışarıdan gelenlerden oluşmaktaydı. Her eğitim-öğretim yılının haziran ayında başarılı öğrencilere ödülleri verilmesi ve tiyatro gösterisi ile okul kapanırdı. Erkek okulu gibi aynı yıllarda bu okul da resmi kanallar yoluyla kapatılmıştır¹².

Cumhuriyet Döneminde Mersin'de Eğitim

Tüm toplumsal değişim ve dönüşüm yaşayan toplumlarda olduğu gibi Türkiye'de de, ulus-devlet kurma sürecinde, yeni bir toplum yaratmak ve yaratılan yeni toplumun ihtiyaçlarına ve değerlerine uygun insan yetiştirmek için eğitime oldukça fazla değer verilmiştir. 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin liberal ekonomiyi benimsemiş ve buna uygun olarak ekonomiyi destekleyen işe, hayata, üretime dönük bir eğitim anlayışı vurgulanmıştır. 3 Mart 1924'te Tevhid-î Tedrisat Kanunu ile medrese ve sıbyan mektepleri kaldırılarak eğitimde ikili yapıya son verildi. Böylece laik bir eğitim düzenine geçildi. Yabancıların açtığı okullar ve çeşitli cemaatlerin mektepleri hükümet / devlet denetimine girdi. Okuryazarlığın yaygınlaştırılması için atılımlar yapıldı. Cumhuriyet kurulduğunda nüfusunu okuma yazma oranı yüzde 10 olduğundan bunu değiştirmek için çeşitli önlemler alındı. Örneğin Mersin Sancağı'nda 1900 tarihinde Adana Vilâyeti'nde bulunan okulların adlarını ve öğrenci sayılarını belirten cetvele göre, Mersin Sancağı'nda kız ve erkek toplam 5020 öğrenci olup okul sayısı da 169'du. Müslüman nüfusun okuma yazma oranı erkeklerde % 13, kadınlarda ise % 2 idi. Bu rakam gayrimüslimlerde çok daha yüksekti. Kızların % 19'u, erkeklerinde % 26'sı okuma yazma biliyordu.

1928'de Latin harfleri kabul edildi. 1929'da Millet Mektepleri kuruldu. 1924 yılında yayınlanan Tevhid-î Tedrisat Kanunu, Cumhuriyet düşüncesi ve ideolojisinin kararlılıkla benimsenmesi amacına dönük olarak başarılı olmuş son derece önemli bir düzenlemedir. Bu yasayla medrese-mektep ikilemi tümüyle ortadan kaldırılmış ve böylece tüm okullar Maarif Vekaleti'ne, yani Cumhuriyet devletine bağlanmıştır. Bu yasayla, eğitimin laikleştirilmesi ve demokratikleşmesi sürecinde önemli bir adım atılmış, özellikle tarih ve dil konularında ulusal amaçlara uygun bir strateji belirginleşmeye başlamış, Latin harfleri kabul edilmiş, kadın eğitimine ayrı bir önem verilmiş, bu doğrultuda karma eğitim uygulamasına geçilmiş, köye yönelik öğretmen yetiştirme girişimleri eğitim politikasının temel hedefleri durumuna getirilmiştir.

1926-1927 öğretim yılı içerisinde Mersin Vilâyeti'nde çeşitli derecelerden 100 okul ve bu okullara kayıtlı 5870 öğrenci bulunmaktaydı (TCDS, 1926-27, s. 1110).

1927-1928 öğretim yılında ise Mersin merkezde 58 öğrencili bir ortaokulla, 1052 öğrencili karma 6 ilkokul mevcut olup, bundan başka vilâyetin genelinde 4013 öğrencisi olan 86 tane ilkokul bulunmaktaydı (TCDS, 1927-28:1204). 1932 yılında 76 ilkokul, 201 ortaokulu bulunan Mersin'in 1933'te İçel Vilayeti'ne dönüşmesinden sonra ilkokul sayısı 113, ortaokul sayısı ise 282 olmuştur (Develi, 1990, s. 128-129).

Cumhuriyet döneminde 1940'lara kadar Mersin merkezde bulunan ilkokullardan bazıları ise şunlardan ibaretti: Kayatepe İlkokulu, İnönü İlkokulu, Cumhuriyet İlkokulu, Çankaya İlkokulu, Gazipaşa İlkokulu, Kurtuluş İlkokulu, İsmet Paşa İlkokulu, İleri İlkokulu, Necati Bey İlkokulu¹³.

Sonuç

Eğitimde modernleşme hareketinin temelleri, Osmanlı Devleti döneminde atılmış olmakla birlikte sosyal, ekonomik ve siyasal nedenlerden ötürü başarılı olunamamıştır. Çağdaş dünyanın benimsediği modern, ulusal ve laik eğitime geçiş için Cumhuriyet döneminde büyük bir kararlılıkla adımlar atılmıştır. Bu sayede okullaşma, okuma-yazma oranı ve öğrenci sayısı bakımından ciddi artış kaydedilmiştir.

Bu çalışmada 1876-1928 yılları arasında Mersin’de eğitime ilişkin çeşitli kaynaklardan veriler ortaya konmuştur. 1841 yılında küçük bir balıkçı köyü görünümündeki Mersin, 19.yüzyılın sonlarından itibaren hızla gelişen bir liman kenti olmuştur. Kentin idari gelişimi, nüfusuyla doğru orantılı bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu iki faktör ise Mersin’de eğitimin gelişmesine de katkıda bulunmuştur.

Mersin, sözü edilen modernleşme sürecinde, şehirdeki etnik ve dinsel çeşitliliğin okullara da yansıdığı bir yerleşim birimi görünümündedir. Çalışmada Mersin’in kaza oluşundan Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında il oluşuna değin okul, öğrenci sayısı kısacası kentin eğitim hayatına ilişkin gelişmeleri izlemek mümkündür. Mersin’de hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin okulları, Osmanlı’daki eğitim sisteminin ikili yapısına da örnek oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen ilginç sonuçlardan birisi de Mersin Sancağı’nda Müslümanlar ile gayrimüslimler arasındaki okuma yazma oranları arasındaki farktır. Buna göre Mersin’de yaşayan gayrimüslimlerde genel nüfusa oranla ifade edecek olursak, kızların % 19’u erkeklerin ise % 26’sı okuma yazma bilen tahsilliler sınıfındaydı. Oysa Müslümanlarda ise bu oran yine genel nüfusa oranla kızlarda % 2 erkeklerde ise % 13 olarak belirtilmiştir. Bu oranlar Mersin’de yaşayan Müslüman ve gayrimüslim nüfusun eğitim ve kültür boyutlarını göstermesi açısından da ilgi çekicidir.

Notlar

¹ Güney Dergisi’nin 1934 yılı Temmuz sayısında yayınlanan bu ferman şöyle idi: “Mersin İskelesi civarındaki kumluklarda evkaftan veya başka yerlerden verilmiş olan senetler muteber tutulmayacaktır. Bu yerleri kiralayanlar var ise kiralayanların isimleri ve şöhretleri nelerdir? Mersin Karyesi ahalisinin mutasarrıf oldukları ev, dükkan, bağ, bahçe ve diğer arazinin de mutasarrıflarının isimleriyle, hudutlarını, miktarlarını ve ne kadar icar tahsisine mütehammil oldukları beyan olunarak Evkaf Müdürü ve mühendis marifetiyle bi-l-muayene bunlara eskiden verilmiş senetler, muteber tutularak hazinece tebdil ve iade edilecektir. Kumluğa sonradan verilmiş senetler muteber olmadığından bunların icabına bakılmak ve Defterhanece kayıtları yürütülmek üzere bunların değerleriyle iki kıta defterinin ve haritasının gönderilmesi. Kumluk ile köyün boş yerlerine istekli var mıdır ? Varsa kimlerdir ? Bunları bildiren bir defterin Evkaf Nezaretine gönderilmesi.” *Bkz.* Karadağ, 1939, s. 4-5.

² Mersin tarihi üzerine yapılmış çeşitli araştırmalarda Adana Vilâyeti’nin oluşturulma tarihi 1869 olarak belirtilmektedir. Oysa H 1286 (1869 M.) tarihli Halep Vilâyeti Salnâmesi (HVS) incelendiğinde, Adana Sancağı ile birlikte Mersin’in henüz Halep Vilâyeti’ne bağlı olduğu görülecektir. *Bkz.* HVS, 1286. Böylece Adana Vilâyeti’nin kurulmasından sonra ilk defa basılan

- H.1287 (1870 M.) Adana Vilâyeti Salnâmesi, bize vilâyetin 1870 tarihinde kurulmuş olduğunu göstermektedir. *Bkz.* AVS, 1287.
- ³ Mersin Kazası'nın ilk kaymakamı Halepli Mahmut Gürani Bey olarak belirtilmektedir. *Bkz.* Mutlu, 1940:2; Cumhuriyet'in 50.yılında İçel, 1973, s. 24.
- ⁴ Sıbyan Mektepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Çadırcı, 1997, s. 96; Akyüz, 1999, s. 140; Tekeli-İlkin, 1993, s. 8; Bilim, 1998, s. 3.
- ⁵ Usûl-i Cedid, Tanzimat dönemi sonrası çağdaşlaşma sürecinin eğitimin içeriğini de yansıyarak, ders araç-gereçleri konusunda yenileşme ve geleneksel öğretim metotları yerine yeni ve etkili öğretim yöntemlerinin kullanılmasıdır. *Bkz.* Akyüz, 1999, s. 180-183.
- ⁶ Eski adı Apsun olan beldenin yeni adı Uzunkaş'dır. *Bkz.* Köy Envanter Etüdlere Göre İçel, 1967, s. 130.
- ⁷ Eski adı Erçel olan beldenin günümüzdeki adı Değirmençay'dır. *Bkz.* Köy Envanter Etüdlere Göre İçel, 1967, s. 130.
- ⁸ "1869 tarihli Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'ne göre erkek rüşdiyelerinin programı şu derslerden ibaretti: Mebâdi-i Ulûm-i diniye, Lisan-ı Osmanî kavâidi, imlâ ve inşa, tertib-i cedid üzere kavâid-i Arabî'ye ve Farisî'ye, tersim-i hutut, mebâdi-i hendese, defter tutmak usûlü, tarih-i umûmî, tarihî Osmanî, coğrafya, jimnastik, mektebin bulunduğu yerde en çok kullanılan dil ile ticaret merkezlerinde zeki öğrencilerden isteklilere dördüncü yılda Fransızca öğretilirdi". *Bkz.* Akyüz, 1999, s. 144.
- ⁹ Sözü edilen belge tarihsiz olup "Adana Vilâyetinde Bulunan Mekâtib-i Umûmiyenin Adlarıyla Şâkirdanını İrâe Eder Cedveldir" başlığını taşımaktadır. Bundan sonra Cetvel, 1900 olarak belirtilecektir. Bu cetvel Eray Alaca (Mersin Üniversitesi Tarih Bölümü öğrencilerinden) tarafından 1308 Tarihli AVS'nin içinde Adana'da bulunmuştur. Ancak cetvel, salnâmeler gibi matbû değil bir el yazmasıdır. Burada Mersin Sancağı'nın nüfusu 69760'ı Müslüman ve 4370'i gayrimüslim olmak üzere toplam 74.130 olarak belirtilmiştir ki bu verilerden yola çıkarak, Mersin Sancağı'nın 1318 Tarihli (1900 M.) AVS'de nüfusu 76.000 olduğu dikkate alındığında cetvel, içinde bulunduğu 1308 AVS'ye yani 1891 yılına değil 1900 yılına ait olduğu söylenebilir.
- ¹⁰ Burada 54 olarak belirtilen öğrenci sayısı 1316-17 öğretim yılına aittir. *Bkz.* Maârif Salnâmesi, 1319, s. 355-356.
- ¹¹ Mersin Katolik Kilisesi Arşivi kayıtları, tasnifsiz.
- ¹² Mersin Katolik Kilisesi Arşivi. Bu okulun bir bölümü 1945 yılında devlet tarafından yetimhane yapıp 1953 yılında 5 Ocak İlkokulu'na devredilmiştir.
- ¹³ Burada adı geçen okulların yerleri ve kuruluş tarihi ile ilgili ayrıntılı bilgi için *bkz.* Mutlu, 1941, s. 10.

Kaynaklar

- Adana Vilayeti Salnâmeleri* [AVS]. 1290 H. (1873 M.); 1293 H. (1876 M.); 1294 H. (1877 M.); 1296 H. (1879 M.); 1297 H. (1880 M.); 1308 H. (1891 M.); 1309 H. (1892 M.); 1312 H. (1894 M.); 1318 H. (1900 M.); 1320 H. (1902 M.)
- Adana Vilâyeti'nde bulunan mekâtib-i umûmiyenin adlarıyla şâkirdanını irâe eder cetvel.* (1900 M.). Ahmet Şerif. (1977). *Anadolu'da tanın*, İstanbul: Kavram Yayınları.
- Akyüz, Y. (1999). *Türk eğitim tarihi*. 7. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınevi.

- Ayn-î Alî Efendi. 1979. *Kavanin-i Alî Osman der hulasa-i mezamin-i defter-i divan*. 1018 H./1609 M. (Derl. Gökbilgin, M.T.). İstanbul.
- Başgöz, İ. (1995). *Türkiye'nin eğitim çıkması ve Atatürk*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Bilim, C.Y. (1998). *Türkiye'de çağdaş eğitim tarihi*. (1734-1876). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Cuinet, V. (1892). *La Turquie d'Asie. Géographie administrative, statistique descriptive et raisonnée de chaque province de l'Asie Mineure*. 2.Cilt. Paris.
- Cumhuriyet'in 50.yılında İçel*. 1973.
- Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Dönemi'nde Anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapısı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Develi, H.Ş. (1990). *Dünden bugüne Mersin*. Mersin: Yorum Basın-Yayın Ltd.
- Devlet Salnâmesi*. 1263 H. (1847 M.); 1305 H. (1888 M.)
- DİE. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e modernleşme süreci'nde eğitim istatistikleri, 1839-1924* (Haz: Mehmet Ö. Alkan). Ankara: DİE.
- Ergin, O. (1977). *Türk maarif tarihi*. Cilt.I-II. İstanbul: Eser Matbaası.
- Gök, F. (1999). *75 yılda insan yetiştirme eğitim ve devlet, 75 yılda eğitim*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Halep Vilayeti Salnâmesi*, 1286 H. (1869 M.).
- Karadağ, H. (1939). Tarihi bir vesikaya göre Mersin. *Güney*, 4-5. Ağustos
- Koçak, C. (1985). Tanzimat'tan sonra özel ve yabancı okullar. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2.Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köy Envanter Etüdlerine Göre İçel*, 1967.
- Maarif Salnâmeleri* [SM]. 1319 H. (1901 M.); 1321 H. (1903 M.)
- Mutlu, F. (1940). Mersin şehri nasıl ve ne zaman kuruldu. *İçel Halkevi Dergisi*, 32, 2.
- Mutlu, F. (1941). Mersin şehri nasıl ve ne zaman kuruldu. *İçel Halkevi Dergisi*, 36-37, 10.
- Özmen, Ü. (1970). *Kent kent Türkiye:İçel*. Ankara: Öz Yayınevi.
- Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitim sistemindeki değişimler, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2.Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim ve bilgi üretim sisteminin oluşumu ve dönüşümü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmeleri* [TCDS]. 1926-27, 1927-28,
- Yücel, H.A. (1994). *Türkiye'de orta öğretim*. Ankara: Milli Kütüphane Yayınları.